

ЦИВІЛІСТИКА. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

ЛУКАШЕВ О. А.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри фінансового права
(Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»)

УДК 347.73

**ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИОКРЕМЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ
У ФІНАНСОВО-ПРАВОВІЙ ГАЛУЗІ**

Автор звертає увагу на особливості формування системи фінансового права, зокрема, щодо місця Загальної частини в такій системі права. Наголошується, що при визначенні змісту й значення Загальної частини необхідно розуміти, що вона об'єктивно й логічно присутня в науці фінансового права, науковій дисципліні фінансового права. Проаналізовано багато монографічної літератури, запропоновано власне бачення зазначеної проблематики.

Ключові слова: *правова норма; система права; фінансова діяльність; фінансове право; фінансово-правова галузь.*

Автор обращает внимание на особенности формирования системы финансового права, в частности, касательно места Общей части в такой системе права. Отмечается, что при определении содержания и значения Общей части необходимо понимать, что она объективно и логично присутствует в науке финансового права, научной дисциплине финансового права. Проанализированы много монографической литературы и предложено собственное видение данной проблематики.

Ключевые слова: *правовая норма; система права; финансовая деятельность, финансовое право, финансово-правовая отрасль.*

In the article, the author draws attention to the peculiarities of the system of finance, particularly in public places in this part of the legal system. It is noted that in determining the content and value of the General Part of it must be understood that it is objectively and logically present in the science of finance, finance scientific discipline. Analysis of many monographs and offered his own vision of this issue.

Key words: *legal norms, legal system, financial activities, financial law, financial-legal industry.*

Вступ. Нині нерозв'язаною в теорії фінансового права залишається проблема виокремлення Загальної частини, хоча в кожному навчальному виданні з фінансового права викладається матеріал щодо її змісту. Н. І. Хімічева зараховує до Загальної частини норми фінансового права, які закріплюють основні загальні принципи, правові форми й методи фінансової діяльності держави та муніципальних утворень, систему державних органів, що здійснюють фінансову діяльність, і розмежування їхніх повноважень у цій галузі, основні риси фінансово-правового становища інших суб'єктів, з якими вони вступають у взаємовідносини,

загальні положення про організацію фінансового контролю, його форми й методи, інші подібні фінансово-правові норми. Вони діють у масштабі всієї фінансової діяльності держави (та муніципальних утворень) [1, с. 51].

Постановка завдання. Мета статті – дослідження особливостей формування системи фінансового права, зокрема, щодо місця Загальної частини в такій системі права.

Результати дослідження. З досліджуваної проблеми Л. Н. Древал, зокрема, зазначає: «Єдність фінансів отримало правове вираження в Загальній частині, до якої належать норми, що закріплюють основні принципи, завдання, правові форми та методи фінансової діяльності, правовий статус органів (як представницьких, так і виконавчих), що здійснюють фінансову діяльність, сутність фінансового контролю і т. д.» [2, с. 3]. Багато з чим можна погодитись з таким твердженням, крім того, з тим, що до цих напрямків регулювання можна скласти певну групу фінансово-правових норм. Йдеться або про конституційні норми, або адміністративно-правові, або про загальнонародові принципи, які закріплюються низкою галузей права й не мають специфічної фінансово-правової природи, або взагалі про положення навчальної дисципліни фінансового права. Саме як логічно структуровану сукупність фінансово-правових норм Загальну частину при такому підході сформувати неможливо.

Складно погодитись із беззаперечною впевненістю О.М. Ашмариної про те, що стосовно фінансово-правових норм, які входять до Загальної частини, позиції сучасних учених-фінансистів єдині. Вони виходять з того, «...що до Загальної частини фінансового права належать норми, які регулюють загальні принципи, правові форми, методи фінансової діяльності держави, система органів держави, що здійснюють фінансову діяльність, їх правове становище, а також правове становище всіх суб'єктів фінансових правовідносин. Сюди ж належать питання регулювання фінансового контролю в державі, принципи, що лежать в основі зарубіжних інститутів фінансового права» [3, с. 90]. Доводячи цю позицію нижче, вона фактично не пропонує виваженої відповіді на те, які ж саме правові норми, що мають узагальнену природу й не відображають особливостей інституційного регулювання, входять до такої Загальної частини. Наприклад, особливості регулювання фінансового контролю як окремого інституту Загальної частини доводяться О.М. Ашмариною на прикладі інституційних конструкцій контрольних норм – бюджетного, податкового, валютного контролю. Пропозиції ж щодо місця фінансового контролю в Загальній частині фінансово-правової галузі зводяться до обґрунтування об'єктивної необхідності контролю як особливої функції управління, що обумовлена природою держави та за змістом нагадують гасла й узагальнені наукові пропозиції. Тобто про дійсну сукупність правових норм, яку можна виокремити як складовий інститут Загальної частини, фактично, не йдеться.

Складно зрозуміти також, що автор має на увазі, коли включає до цього інституту принципи, що лежать в основі зарубіжних інститутів фінансового права. Про що йдеться? По-перше, щодо поняття зарубіжного інституту фінансового права. На наш погляд, як з позиції загальної теорії, так і з позицій фінансово-правової галузі складно зрозуміти, що таке зарубіжний інститут права. Мабуть, у цій ситуації може йтися про співвідношення інститутів національного права та інститутів права інших держав, але норми таких інститутів входитимуть до національного механізму правового регулювання лише через відповідну процедуру легалізації (як це пропонується у ст. 9 Конституції України стосовно міжнародних договорів). Але при цьому такі норми вже входитимуть як відповідна складова національного законодавства.

Саме тому складно погодитись із висновком, про те, що «... доцільно було б нинішнього часу до Загальної частин фінансового права захувати інститути, що включають норми, які встановлюють загальні положення та засади в галузі фінансового контролю» [3, с. 91].

Вважаємо, таких норм немає, й скласти такий інститут в Загальній частині нема з чого. Безумовно, норми, які закріплюють загальні положення здійснення фінансового контролю, принципи його проведення тощо, існують, але вони мають чітко виражений інституційний характер і стосуються проведення контролю в галузі бюджетної діяльності, оподаткування і т. д.

Дуже цікава пропозиція стосовно побудови Загальної частини фінансового права належить Д.В. Вінницькому. Він пропонує включити до неї «...конкретні колізійні норми, спрямовані на узгодження регулювання податкових, бюджетних, банківських, страхових, розрахункових, валютних та інших відносин, отримуючи можливість самостійного правового впливу в межах чинної законодавчої системи» [4, с. 13]. Намагання все ж таки зберегти у фінансовому праві Загальну частину зрозумілі. Але після цього треба довести її наповненість певними нормами, які відображаються у відповідних законодавчих актах. «Конкретність колізійних норм» навряд чи може бути тією підставою, яка дійсно узагальнить усі інституційні та підгалузеві режими. Більше того, колізії мають вирішуватись або шляхом зміни припису певної норми, або шляхом її скасування чи прийняття нової. Тобто в будь-якому разі розв'язання колізії в праві призведе до зміни відповідного інституційного чи підгалузевого режиму регулювання, а не появу такої норми в складі Загальної частини, яка б упорядкувала, узгодила всі інститути та підгалузі Особливої частини.

На наш погляд, Загальна частина фінансового права не може бути аморфним утворенням, що об'єднує норми, які регулюють абстрактні загальні положення, принципи, форми й методи фінансової діяльності. Тим більше не можна погодитись із включенням до Загальної частини фінансового права «... принципів, що покладені в основу зарубіжних інститутів фінансового права» [5, с. 29]. Ми переконані, що виокремлення певної сукупності правових норм та їх зарахування до Загальної частини зумовлено виключно практичними міркуваннями правового регулювання відповідної групи відносин, що становлять предмет тієї чи іншої галузі. При цьому такі норми мають бути об'єднані та закріплені у вигляді єдиного, внутрішньо узгодженого масиву. Ідеальним варіантом є формалізація такого масиву у вигляді Загальної частини в кодифікованому законодавчому акті. Можливість виокремлення Загальної частини свідчить про наявність єдиної галузі права, яка включає цілісну систему об'єднаних і взаємопов'язаних за предметною ознакою правових інститутів.

Ю.А. Ровинський майже півстоліття тому зазначав: «... систематизація норм фінансового права за ознакою загальної та особливої частини дозволила б практично поставити питання про створення фінансового кодексу, в якому було б зосереджено в послідовній логічній системі норми, що регулюють відносини у галузі фінансової діяльності держави» [6, с. 95]. Але нині створення фінансового кодексу виглядає як примарна ідея, яка не має реальних життєвих перспектив. Водночас необхідно враховувати, що в пострадянських країнах фінансове законодавство кодифікується не на загальногалузевому, а виключно на інституційному рівні. Результатом цієї кодифікації є прийняття бюджетних і податкових кодексів.

Д.В. Вінницький серед факторів, що обумовлюють комплексність фінансового права, вказує на відсутність загальних фінансово-правових положень фундаментального характеру, що закріплені в позитивному праві (Загальній частині) та єдиної системи фінансово-правових джерел, що проявляється не лише у відсутності російського фінансового кодексу, але й будь-якого спеціального законодавчого фінансового акта [7, с. 86]. Ми переконані, що складність виокремлення Загальної частини в фінансовому праві та відсутність практичних тенденцій кодифікації фінансового законодавства зумовлюються однією причиною – юридичною неоднорідністю фінансових відносин, що виникають у різних сферах фінансової діяльності. Найяскравішим прикладом юридичної неоднорідності є суб'єктний склад відносин – бюджетних, податкових тощо. Кодифікація бюджетного і податкового законодавства, на наш

погляд, підкреслює юридичну однорідність бюджетних і податкових відносин, що зумовлює предметну єдність відповідно до бюджетно-правових та податково-правових норм.

Досить важко уявити собі єдину органічну Загальну частину фінансового права, навіть за умови включення до її системи лише двох найбільш споріднених фінансово-правових інститутів – бюджетного та податкового права, хоча за економічною природою бюджетні та податкові відносини нерозривно між собою пов'язані, оскільки за рахунок податкових надходжень головним чином забезпечується формування дохідних частин бюджетів. Ще проблематичніше буде це зробити у разі включення до системи фінансового права інших інститутів. З цього приводу хотілося б звернути увагу на позицію С.М. Братуся, який свого часу зазначав: «Якщо Загальна частина для певної групи зовнішньо пов'язаних між собою інститутів не може бути вироблена, значить ці інститути регулюють різні суспільні відносини, між ними немає внутрішнього необхідного зв'язку. Адже норми Загальної частини, будучи результатом логічної обробки певної сукупності правових норм, що регулюють певний вид суспільних відносин, відбивають об'єктивно існуючий зв'язок різних сторін та різновидів таких відносин, які відокремлюються всередині них» [8, с. 178–179]. Подібну думку висловлює також В. Ф. Яковлев, підкреслюючи, що «Загальна частина у кодифікованому акті може бути створена законодавцем не довільно, а лише тією мірою, в якій це диктується змістом матеріалу, що кодифікується, якщо цей матеріал за своєї різноманітності характеризується юридичною однорідністю, має загальні елементи, які можуть бути виокремлені шляхом формування Загальної частини» [9, с. 5–6].

Таким чином, юридична неоднорідність бюджетних, податкових та інших відносин, що виникають у сфері публічних фінансів, є об'єктивним чинником, що зумовлює труднощі кодифікації фінансового законодавства та формування відносно відокремленої Загальної частини фінансового права. Проте у даному випадку слід говорити не про відсутність єдиної галузі або про комплексний характер фінансового права. Фінансове право було й залишається класичною єдиною правовою галуззю, що має самостійний предмет правового регулювання. Але не можна також ігнорувати специфіку галузевого предмета правового регулювання, його різноманітність. Тому в науці фінансового права актуальною залишається проблема пошуку універсальної системотвірної фінансово-правової категорії, яка має виконувати консолідуючу та координуючу функції в системі фінансово-правового регулювання. Такою категорією, на нашу думку, була й мусить залишатися «фінансова система», оскільки саме на формування, розподіл та використання коштів публічних грошових фондів (тобто фондову складову фінансової системи) спрямовано всю систему фінансово-правового регулювання.

З'ясовуючи місце та структуру Загальної частини, треба чітко визначитись про що йдеться: галузь права, галузь законодавства чи навчальну дисципліну, науку. Ми вважаємо, що про Загальну частину може йтися лише стосовно навчальної дисципліни або науки фінансового права. Давайте замислимося – на що ми маємо посылатися, яким чином можемо аргументувати існування відповідних правових норм у Загальній частині, які інститути вони мають утворювати. Погляди на сучасну загальну систему фінансового права виокремлюють в якості таких проблем, фактично, не правові норми, а певні уявлення, наукові абстракції. Структура Загальної частини фінансово-правової галузі, про яку йдеться на сучасному етапі, в багатьох випадках включає проблеми фінансової діяльності, фінансів, фінансових ресурсів, фінансового контролю. Водночас чітко посылатися на правові норми, які закріплюють ці поняття неможливо, бо їх немає. Жодна правова норма не дає визначення фінансів та їх функцій, поняття форм і методів фінансової діяльності, публічних грошових фондів і т. д.

Досліджуючи систему фінансово-правової галузі, Т.М. Ямненко наголошує, що «... галузь фінансового права, як і будь-яка галузь права, може бути зображена так: Загальна

частина. 1. Фінансова діяльність держави. 2. Предмет і система фінансового права. 3. Історія фінансового права. 4. Фінансово-правові норми і фінансові правовідносини. 5. Фінансовий контроль» [10, с. 327]. Достатньо лише поверхового погляду, щоб зрозуміти: автор намагається структурувати не систему фінансового права як сукупність фінансово-правових норм, а дисципліну фінансового права. Навряд чи можна навести приклад відображення у нормативному приписі фінансової діяльності держави, предмета й системи фінансового права, фінансово-правових норм і т. д. Йдеться про перелік тем, групування навчального матеріалу (або наукових поглядів щодо цих проблем, якщо йдеться про систему науки фінансового права), але ні в якому разі не про структурування нормативного масиву. До того ж низку положень взагалі складно зрозуміти. Наприклад, поєднання в одному блоці «предмета та системи фінансового права». Складно уявити собі й зміст «історії фінансового права», бо незрозуміло, що є предметом аналізу чи дослідження: фінансове законодавство; фінансові відносини, що становлять предмет регулювання фінансово-правовими нормами, чи фінансово-правова наука.

Окрема сукупність правових норм регулює відносини фінансового контролю, який нині теж розглядається як окремий інститут Загальної частини фінансово-правової галузі. Але безумовно й те, що така сукупність не містить родових норм, які в узагальненому вигляді стосувалися б усіх контрольних дій по інститутах Особливої частини. Сучасний стан розвитку фінансово-правового регулювання не дає узагальненого визначення фінансового контролю, його форм, методів. Цей інститут виступає як певне механічне об'єднання норм, що регулюють контролюючі дії за окремими інститутами Особливої частини (йдеться про бюджетний контроль, податковий контроль, контроль у галузі валютного регулювання) і його не можна характеризувати як певне уособлення інституційних проявів конструкції фінансового контролю на рівні Загальної частини фінансово-правової галузі.

Висновки. Таким чином, маємо дійти висновку, що Загальної частини фінансово-правової галузі на сьогодні не існує. Загальна частина об'єктивно та логічно присутня в науці фінансового права, науковій дисципліні фінансового права й саме тому вона є й має бути в підручниках з цього курсу. Але як відповідне нормативне утворення, як сукупність фінансово-правових норм, що стосуються та проявляються в інститутах Особливої частини фінансового права, в такому вигляді підстав для існування Загальної частини фінансового права немає. Це зовсім не означає, що Загальної частини в фінансовому праві не існує взагалі. Досить логічно та об'єктивно з використанням Загальної частини будуються інші складові фінансового права. Йдеться про Загальні частини в бюджетному праві, податковому праві, виділення Загальних норм у валютному регулюванні тощо. Тобто фінансове право передбачає, перш за все, стрімкий інституційний розвиток з відповідним традиційним структуруванням на Загальну та Особливу частини підгалузей та інститутів.

Список використаних джерел:

1. Финансовое право: учебник; отв. ред. Н.И. Химичева. – М.: Юристъ, 2003. – 750 с.
2. Древаль Л.Н. К вопросу о предмете, методе и системе фінансового права /Л.Н. Древаль // Финансовое право. – 2005. – № 2. – С. 2–4.
3. Ашмарина Е.М. Структура финансового права РФ на современном этапе /Е.М. Ашмарина // Государство и право. – 2004. – № 9. – С. 89–96.
4. Винницкий Д.В. Финансовое право в современных условиях: традиции и инновации /Д.В. Винницкий //Финансовое право. – 2006. – № 8. – С. 8–16.
5. Финансовое право: учебник /О.Н. Горбунова, Е.Ю. Грачева и др.; отв. ред. Е.Ю. Грачева, Г.П. Толстопятенко. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 536 с.

6. Ровинский Е.А. Основные вопросы теории советского финансового права /Ровинский Е.А. – М.: Госюриздат, 1960. – 193 с.
7. Винницкий Д.В. Российское налоговое право: проблемы теории и практики /Винницкий Д.В. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 394 с.
8. Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права /Братусь С.Н. – М.: Госюриздат, 1963.
9. Яковлев В.Ф. Общая часть гражданского права в современном законодательстве и юридической практике / Яковлев В. Ф. – Свердловск, 1979.
10. Ямненко Т.М. Система фінансового права як галузі права /Т.М. Ямненко //Держава і право. Юридичні та політичні науки. – 2002. – № 15. – С. 322–328.

АНДРІЙЦЬО В.Д.

Голова Закарпатського окружного адміністративного суду, кандидат юридичних наук

УДК 347.91

ДОКАЗИ ЯК ОБ'ЄКТ ЗБОРУ НА ЕТАПІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У даній статті автор розглядає сутність доказів як об'єкта збору на етапі збирання доказів у цивільному процесі. Він приходить до висновку, що збирається доказова інформація, яка зафіксована на матеріальному носії (юридичні докази), залучення якої через відповідні процесуальні дії перетворює їх у судові докази у конкретній цивільній справі.

Ключові слова: процес доказування, етап, збирання доказів, сутність, докази.

В данной статье автор рассматривает сущность доказательств как объекта сбора на этапе сбора доказательств в гражданском процессе. Он приходит к выводу, что собирается доказательная информация, которая зафиксирована на материальном носителе (юридические доказательства), привлечение которой из-за соответствующих процессуальных действий превращает их в судебные доказательства по конкретному гражданскому делу.

Ключевые слова: процесс доказывания, этап, сбор доказательств, сущность, доказательства.

In this article the author considers the essence of evidence as an object of collection on the step of collecting evidence in civil proceedings. He concludes that the evidence information has collected, which is fixed on a physical medium (legal evidence), who's involvement through appropriate proceedings turns them into judicial evidence in a particular civil case.

Key Words: process of proof, step, collecting evidence, essence, evidence.

Постановка проблеми. Істотною характеристикою будь-якої діяльності як процесу є його стійка логічна організованість, яка проявляється у такій побудові процесу, де має місце послідовна зміна етапів, операцій, дій та їх кількості. Цілісність процесу судового доказування

